

*Ярошевська Т. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри історії України та філософії
Дніпродзержинського державного технічного університету*

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ У СФЕРІ ПЕРЕДАВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ

Анотація. У статті розглядаються визначення основних понять у сфері передавання технологій і виявлені розбіжності між поняттями «комерціалізація технологій» і «трансфер технологій». Установлено, що в сучасній науковій літературі немає спільної точки зору щодо визначення основних термінів у сфері передавання технологій. Робиться висновок, що ефективність і результативність законів, у тому числі й тих, які регулюють правовідносини у сфері трансферу технологій, значною мірою залежать від того, наскільки чіткі та зрозумілі визначення ключових юридичних термінів, наскільки вони логічно пов'язані й послідовні, щоб трактуватися однозначно за будь-яких ситуацій.

Ключові слова: технологія, результат науково-технічної діяльності, передавання технологій, трансфер технологій, комерціалізація технологій.

Постановка проблеми. В умовах світової інтеграції, посилення конкуренції на світових ринках рівень економічного розвитку країни визначається науково-технічним потенціалом і здатністю до використання об'єктів права промислової власності. Передавання майнових прав на об'єкти права промислової власності становить комерційний інтерес і дозволяє одержувати певні прибутки як володільцеві, так і одержувачу прав. Передавання технологій є основним чинником зростання обсягу виробництва і продуктивності праці та сприяє підвищенню якості створеної нової продукції. Тому однією з найважливіших складових інноваційного процесу й перспективним механізмом економічної стабілізації держави є трансфер технологій.

В Україні через слабку взаємодію науки та бізнесу трансфер технологій не знайшов свого розвитку. Для подолання негативних тенденцій необхідно вдосконалити законодавчу базу у сфері трансферу технологій; створити сприятливі умови для інноваційної діяльності; розробити дієві механізми державної політики щодо передавання технологій; активізувати розвиток інфраструктури ринку технологій.

Теоретичні положення щодо правового регулювання відносин у сфері трансферу технологій останніми роками досліджували під різними кутами зору вітчизняні та зарубіжні науковці: М.М. Богуславський, Ю.Л. Бошицький, О.П. Орлюк, Р.Б. Шишка, С.Ю. Погуляев, В.М. Крижна, В.М. Євдокимова, В.І. Єрьоменко, Л.А. Євсєєва, Б.М. Падучак, В.В. Тітов, В.П. Соловійов та інші. У наукових працях згаданих авторів визначено поняття «трансфер технологій», надано його класифікацію, визначено розбіжності між трансфером і комерціалізацією технологій. Проте основні напрями досліджень науковців зосереджені на загальних підходах до здійснення трансферу технологій, особливостях державного регулювання у сфері трансферу й, незважаючи на підвищений інтерес, який виявляється до цієї проблеми останнім часом, низка питань у цій сфері залишається поки що не вирішеною.

Мета статті – проаналізувати визначення основних понять у сфері передавання технологій для вдосконалення законодав-

чої бази в цій сфері й створення сприятливих умов для інноваційної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній науковій літературі немає спільної точки зору щодо визначення поняття «технологія». Російські науковці [1, с. 53; 2, с. 10] дають визначення поняттю «технологія» у широкому та вузькому значеннях. Так, під поняттям «технологія» в широкому значенні автори розуміють науково-технічні, виробничі, управлінські, комерційні знання та досвід; у вузькому – визначають поняття «технологія» як використання відповідних об'єктів промислової власності.

Іншої думки дотримуються вітчизняні фахівці сфери передавання технологій. Так, Ю.В. Атаманова вважає, що технологія є основним об'єктом інноваційного права [3, с. 242]. На думку С.Ю. Погуляєва [4, с. 5], під технологією потрібно розуміти сукупність об'єктів права інтелектуальної власності. Найбільш повно дає визначення поняття «технологія» Б.М. Падучак [5, с. 3].

Відповідно до п. 11 ст. 1 Закону України (зі змінами) «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 14 вересня 2006 р., технологія – це результат науково-технічної діяльності, сукупність систематизованих наукових знань, технічних, організаційних та інших рішень про перелік, строк, порядок і послідовність виконання операцій, процесу виробництва та/або реалізації й зберігання продукції, надання послуг. Уважаємо це визначення терміна «технологія» в законодавстві України доцільним і таким, що відповідає ринковим вимогам.

У сучасній доктрині також немає спільної точки зору щодо визначення поняття «передавання технологій». Так, відомий російський учений М.М. Богуславський [2, с. 7] дає визначення цього поняття в загальнонауковому значенні як передавання будь-яких науково-технічних досягнень, результатів досліджень і відомостей науково-технічного характеру. У юридичному значенні, на думку автора, це поняття визначається як передавання права на використання технічних досягнень та інших об'єктів технологічного обміну. При цьому разом із винаходами, корисними моделями, промисловими зразками й іншими об'єктами права промислової власності до об'єктів технологічного обміну автор зараховує й науково-технічні відомості, що захищаються нормами авторського права (інструкції та інші види технічної документації). В.О. Фірсов [6, с. 71] вважає, що під поняттям «передавання технологій» може розумітися чи не увесь спектр економічних відносин, включаючи купівлю-продаж патентів і ліцензій, торгівлю товарами, надання послуг. На думку автора, передавання технологій може здійснюватися в різних формах і різними способами. Вона може бути як внутрішньодержавною, так і міжнародною та передаватися як на комерційній, так і некомерційній основі. Зокрема, на думку науковця, передавання технологій на некомерційній основі – це конференції, виставки, симпозиуми, семінари; спеціальна література, банки даних, описи до патентів і патентних заявок; навчання, стажування, практика учених і фахівців. До переда-

вання технології на комерційній основі можна зарахувати продаж ліцензій на об'єкти права промислової власності; надання ноу-хау; франшизінгові та інжинірингові послуги; науково-технічна й виробнича кооперація.

Англомовне поняття «трансфер технологій» у науковій літературі з'явилося нещодавно і своїй появі завдячує як переорієнтації суспільства на ринкові відносини, так і зміні суспільного укладу загалом, змінило поняття «впровадження», яким адміністративно-командна система називала процес утілення в життя інноваційної пропозиції. Проте в юридичній та економічній доктрині досі не існує єдиного визначення цього процесу. Так, одні науковці [7, с. 370–377] визначають поняття «трансфер технологій» як процес, за якого нова розробка чи технологія перетворюються в комерційний продукт, забезпечений платоспроможним попитом. На думку інших науковців [8, с. 198–203; 9, с. 320–324], трансфер технологій може розглядатися як процес використання технології, обладнання, експертних знань, ноу-хау для цілей, які спочатку не передбачались організацією розробником.

Погоджуємося з думкою І.В. Радіонової [10, с. 60], яка вважає, що поняття «трансфер технологій» передбачає не лише передавання інформації про інновацію, а і її освоєння за умови активної участі і творця об'єкта права, і кінцевого споживача продукції (послуг), яка виготовляється (надається) за допомогою нової технології. Саме тому при передаванні технології основна увага приділяється не стільки технології, скільки учасникам цього процесу, і це доцільно.

Найбільш удалий підхід до вирішення питання про форми трансферу технологій, на нашу думку, міститься у праці В.П. Соловйова [11, с. 243]. Науковець надає повну класифікацію трансферу технологій, розмежовуючи його за формою; змістом технологічних досягнень; способами передавання; сферою розповсюдження; типом передавання.

Так, на сьогодні трансфер технологій ґрунтується на явищах і процесах, які передують конкретній технологічній комерції. Серед них можна виділити, зокрема, проведення виставок, конференцій, симпозіумів, семінарів; випуск спеціальної літератури і довідників; створення інформаційних масивів, комп'ютерних банків даних і патентів; перехресне ліцензування на паритетних умовах; навчання, стажування вчених, спеціалістів, студентів, що здійснюється на паритетних основах вишами, фірмами, організаціями; міграцію вчених і спеціалістів із одних країн в інші, із наукових організацій у комерційні структури й навпаки; створення малих високотехнологічних фірм венчурного типу вченими та спеціалістами. Потік інформації про технології в некомерційній формі переважно містить відомості про результати фундаментальних досліджень, наукові відкриття, запатентовані винаходи.

Потрібно також підкреслити, що одні науковці поняття «трансфер технологій» уживають одночасно з поняттям «комерціалізація технологій», а інші – їх отожднюють. Також серед фахівців існує точка зору, що комерціалізація технології – це те саме, що й комерційний трансфер, а трансфер варто розглядати як один зі способів здійснення комерціалізації. Тому зміст цих понять теж потребує уточнення.

В.П. Соловйов [11, с. 243] зазначає, що поняття «комерціалізація технологій» – це передусім перетворення технологій у джерело прибутку. Тобто, цей термін визначається як будь-яка діяльність, спрямована на отримання прибутку від використання результатів наукових досліджень, умінь і навичок, набутих від володіння певною технологією.

Так, основними формами комерційної передавання технологій є такі: продаж патентів; продаж ліцензій на запатентовані

й незапатентовані види промислової власності (ноу-хау, секрети виробництва, технологічний досвід, технічна документація); продаж технологій у матеріалізованому вигляді, у формі апаратно-машинних засобів; навчання фахівців, консалтинговий супровід, інжиніринг, експертиза, надання послуг із організації виробництва, маркетинг; науково-виробнича кооперація, спільне проведення НДДКР; прямі інвестиції в будівництво, реконструкцію, модернізацію виробництва підприємств і фірм; лізинг інвестицій у спільні підприємства.

Оцінити зазначений ефект у результаті комерціалізації технологій і передавання необхідних знань важливо ще на стадії попередніх досліджень, щоб виявити перспективність пропонуваного об'єкта комерціалізації. Зокрема, оцінюється потенціал розробки об'єкта майбутньої комерціалізації за чотирма критеріями: технічною здійсненністю, ринковими перевагами, ринковими перспективами, промисловою придатністю.

На відміну від комерціалізації, трансфер технологій передбачає не тільки передавання інформації про інновації, а і його освоєння за активної участі творця об'єкта права, володільця інформації та кінцевого споживача продукції (послуг), яка виготовляється (надається) за допомогою нової технології. Тому основний акцент при трансфері технологій робиться не стільки саме на технології, скільки на учасниках цього процесу.

Отже, поняття «комерціалізація технологій» визначається як будь-яка діяльність, спрямована на отримання прибутку від використання результатів наукових досліджень, умінь і навичок, набутих від володіння новою технологією.

Під поняттям «трансфер технологій» розуміють не лише передавання інформації про технологію, а і її освоєння, що відбувається за участі джерела такої інформації й кінцевого споживача продукції (послуг), що виробляється (надаються) за допомогою нової технології.

На основі вищевикладеного можна сформулювати основні розбіжності між поняттями «трансфер технологій» й «комерціалізація технологій», а саме: комерціалізація технологій передбачає обов'язкове одержання прибутку й не пов'язана з обов'язковою участю інших осіб, окрім джерела інформації та кінцевого споживача продукції (послуг), що виробляється (надаються) за допомогою нової технології; трансфер технології – це обов'язкове передавання технології споживачу, який і здійснює її промислове освоєння. Але це не обов'язково пов'язане з отриманням прибутку як джерелом такої інформації, так і кінцевим споживачем продукції (послуг), що виробляється (надаються) за допомогою нової технології.

Потрібно зазначити, що найбільш точно визначення надане в ст. 1 (п. 14) Закону України «Про державне регулювання діяльності в сфері трансферу технологій», згідно з яким трансфер технології являє собою передавання технології, що оформляється шляхом укладення двостороннього або багатостороннього договору між фізичними та (або) юридичними особами, яким устанавлюються, змінюються або припиняються майнові права й обов'язки щодо технології та (або) її складових.

Як показує практика, трансфер технологій частіше оформляється шляхом укладення ліцензійного договору, у якому, крім істотних умов, визначених ЦК України та ст. 19 Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій»» від 02 жовтня 2012 р., можуть укладатися інші договори, обов'язкові до виконання сторонами.

Комерціалізація технології завжди оформляється шляхом укладення між сторонами двостороннього або багатостороннього договору (наприклад, ліцензійного, про науково-технічне співробітництво, про спільне виробництво, договору купівлі-

продажу). Покупець зобов'язаний своєчасно оповістити володільця прав, зокрема, про законодавство, чинне на території своєї країни; чинні норми і стандарти, у тому числі екологічні; порядок захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності та проходження сертифікації. Аналогічну інформацію повинен повідомити й володільця прав на технологію. Крім того, правоволодільця в обов'язковому порядку повідомляє про всі відомі йому обмеження, які є або можуть виникнути в майбутньому при використанні цієї технології. Отже, володільця прав зобов'язаний надати товар вільним від будь-яких претензій третіх осіб щодо майнових прав на об'єкти технології. Некомерційні форми передавання технології не потребують жорсткої регламентації.

Варто зазначити деякі зміни в чинному законодавстві України, що регулює сферу трансферу технологій. Так, із Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» була виключена стаття, яка передбачала податкові пільги для трансферу технологій, здійснюваного по пріоритетних напрямках інноваційної діяльності. Раніше трансфер пропонувався звільнити від увізного мита, ПДВ із операцій купівлі-продажу, а також не оподатковувати прибуток підприємств, одержуваний від виконання проектів трансферу технологій, і це було доцільно. На думку автора статті, зазначенні зміни в чинному законодавстві України негативно впливають на розвиток сфери трансферу технологій і призводять до значного погіршення науково-технологічних процесів. Тому на сьогодні в Україні помітно ускладнилось проведення наукових досліджень і розробок, упровадження нових технологій у виробництво.

Висновки. У результаті вивчення теоретичних положень щодо правового регулювання відносин у сфері трансферу технологій можна зробити такий висновок:

1. Установлено, що в сучасній науковій літературі немає спільної точки зору щодо визначення основних понять у сфері передавання технологій. Проте ефективність і результативність законів, у тому числі й тих, які регулюють правовідносини у сфері трансферу технологій, значною мірою залежить від того, наскільки чіткі та зрозумілі визначення ключових юридичних термінів, наскільки вони логічно пов'язані й послідовні, щоб трактуватися однозначно за будь-яких ситуацій.

2. Автором статті були розглянуті основні поняття сфери передавання технологій і зроблено висновок, що в наукових працях визначено поняття «трансфер технологій» і «комерціалізація технологій». Так, поняття «комерціалізація технологій» визначається як будь-яка діяльність, спрямована на отримання прибутку від використання результатів наукових досліджень, умінь і навичок, набутих від володіння новою технологією.

Під поняттям «трансфер технологій» науковці розуміють не лише передавання інформації про технологію, а і її освоєння, що відбувається за участі джерела такої інформації й кінцевого споживача продукції (послуг), що виробляється (надаються) за допомогою нової технології.

На основі вищевикладеного можна сформулювати основні розбіжності між поняттями «трансфер технологій» та «комерціалізація технологій», а саме: комерціалізація технологій передбачає обов'язкове одержання прибутку й не пов'язана з обов'язковою участю інших осіб, окрім джерела інформації та кінцевого споживача продукції (послуг), що виробляється (надаються) за допомогою нової технології; трансфер технологій – це обов'язкове передавання технології споживачу, який і здійснює її промислове освоєння. Але це не обов'язково пов'язано з отриманням прибутку як джерелом такої інформації, так і кінцевим споживачем продукції (послуг), що виробляється (надаються) за допомогою нової технології.

3. В Україні необхідними умовами активізації інноваційних процесів є проведення комплексу заходів, важливе місце серед яких посідає система трансферу технологій, тобто створення умов для просування інноваційних продуктів як на внутрішній, так і на міжнародний ринки. Проте на сьогодні негативні наслідки кризових явищ, які відбуваються в економіці України, та значне зменшення податкових пільг для трансферу технологій призвели до значного погіршення науково-технологічних процесів. Помітно ускладнилось проведення наукових досліджень і розробок, упровадження нових технологій у виробництво.

4. Щоб забезпечити ефективне використання інтелектуального та науково-технологічного потенціалу України шляхом трансферу технологій у виробництво якісної й конкурентоспроможної продукції, уважаємо за необхідне таке: удосконалити законодавчу базу у сфері трансферу технологій; створити сприятливі умови для інноваційної діяльності; розробити дієві механізми державної політики щодо передавання технологій і збільшити податкові пільги для трансферу технологій, здійснюваного по пріоритетних напрямках інноваційної діяльності; заохочувати світових лідерів у сфері високих технологій до ринку України; активізувати розвиток інфраструктури ринку технологій.

Недосконалість чинної в Україні відповідної законодавчої бази для врегулювання відносин у сфері передавання технологій надає можливість представникам закордонних фірм практично безперешкодно використовувати результати вітчизняних науково-технічних розробок, у тому числі створених за кошти Державного бюджету України. Значна частина отриманих в Україні наукових результатів не має охоронних документів, а залишаючись без попиту, публікується у відкритих виданнях, передається за кордон безпосередньо науковими установами або недержавними структурами.

Література:

1. Лынный Н. К созданию системы правового регулирования инноваций / Н. Лынный, В. Еременко // Российский экономический журнал. – 1993. – № 2. – С. 53.
2. Богуславский М.М. Международная передача технологий: правовое регулирование / М.М. Богуславский, О.В. Воробьева, А.Г. Светланов. – М.: Наука, 1985. – 279 с.
3. Атаманова Ю.С. Господарсько-правове забезпечення інноваційної політики держави: [монографія] / Ю.С. Атаманова. – Х.: ФІНН, 2008. – 424 с.
4. Погуляев С.Ю. Передача технологий как вклад в простое товарищество: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право» / С.Ю. Погуляев. – Х., 2002. – 19 с.
5. Падучак Б.М. Гражданско-правовое регулирование отношений в сфере трансфера технологий: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право» / Б.М. Падучак. – К., 2011. – 20 с.
6. Фирсов В.А. Международный рынок технологий / В.А. Фирсов // ЭКО. – 1994. – № 3. – С. 71.
7. Денисюк В.А. Стан та перспективи розвитку передачі (трансферу) технологій в Україні / В.А. Денисюк // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. – Львів, 2000. – Вип. 16. – С. 370–377.
8. Іжевський П.Г. Вплив та врахування трансакційних витрат при виборі організаційної форми трансферу технологій / П.Г. Іжевський // Наукові праці. – Донецьк, 2004. – Вип. 69. Серія «Економічна». – С. 198–203.
9. Науменко А.О. Деякі аспекти трансферу технологій як конфліктної ситуації у ринкових відносинах / А.О. Науменко // Конфлікти в суспільстві: діагностика і профілактика. – Чернівці, 1995. – С. 320–324.
10. Радіонова І.В. Основні форми та етапи здійснення трансферу технологій промислових підприємств / І.В. Радіонова // Вісник Запорізького національного університету. – 2012. – № 3 (15). – С. 59–64.
11. Соловьев В.П. Инновационная деятельность как системный процесс в конкурентной экономике (Синергетические эффекты инноваций) / В.П. Соловьев. – К.: Феникс, 2004. – 560 с.

Ярошевская Т. В. Общетеоретические аспекты в сфере передачи технологий

Аннотация. В статье рассматриваются определения основных понятий в области передачи технологий и выявлены расхождения между понятиями «коммерциализация технологии» и «трансфер технологии». Установлено, что в современной научной литературе нет общей точки зрения относительно определения основных терминов в сфере передачи технологий. Делается вывод, что эффективность и результативность законов, в том числе и тех, которые регулируют правоотношения в сфере трансфера технологий, во многом зависит от того, насколько четкие и понятные определения ключевых юридических терминов, насколько они логически связаны и последовательны, чтобы трактоваться однозначно при любых ситуациях.

Ключевые слова: технология, результат научно-технической деятельности, передача технологий, трансфер технологий, коммерциализация технологий.

Yaroshevska T. General theoretical aspects in the field of a transfer of technologies

Summary. The author considers the definitions of basic concepts in the field of a transfer of technology and identifies differences between the concepts of “technology commercialization” and “technology transfer”. It is established that in the modern scientific literature there is no common point of view regarding the definition of key terms in the field of technology transfer. Technology transfer is a major factor in the growth of output and productivity and improves the quality of new products. Therefore, technology transfer is one of the most important components of the innovation process and promising mechanism for economic stability of the state.

Key words: technology, result of scientific and technical activity, technology transmission, technology transfer, technology commercialization.